

Радојица ЈОВИЋЕВИЋ

ДВА ЊЕГОШЕВА ИГУМАНА

Апстракт: *Овдје је ријеч о личним, односно о монашким именима Игумана Стефана и Игумана Теодосије Мркојевића, на првоме мјесту о имену Теодосија, које се веома често превиђа и погрјешно замјењује именом Теодосије.*

Кључне ријечи: *лична имена, калуђерска (монашка) имена, народна имена.*

„Владика Раде није волео 'црне капе', али како у Црној Гори онога доба није било ни књижевника ни научника, Владика је, насупрот боју оружјем, бој духовни морао стављати у црне капе, у два своја завазда класична игумана, *Стефана* у Горскоме вијенцу, и *Теодосију* у Шћепану Маломе.

Исидора Секулић¹

Игуман Стефан је – уз Владика Данила и главаре – несумњиво један од главних ликова у *Горскоме вијенцу*. У *Лажноме цару Шћепану Маломе*, уз насловни лик – по ријечима Исидоре Секулић – лијепу и велику улогу има **Игуман Теодосија Мркојевић**, који својом памећу и рјечи-тошћу носи радњу спјева².

И један и други игуман имају имена грчкога поријекла: **Στέφανος** и **Θεοδόσιος**. Обојица игумана имају очигледно калуђерска имена, која су добили при чину њихова монашења, када су – умјесто *личнога имена*, добијеног при крштењу, и *породичнога презимена*, добили јединствено, *монашко име*, тзв. *потеп unісит*. Том приликом обично се даје име не-

¹ Исидора Секулић, *Његошу књига дубоке оданости*, СКЗ, Београд 1951, 305.

² Исп. Исидора Секулић, *н. д.*, 291.

кога светитеља. Тако је **Игуман Стефан** добио име **по Св. архиђакону Стефану**, првом хришћанском мученику³, док је **Игуман Теодосија** добио име **по Св. Теодосију Великом**, монашкоме узору, установитељу и устројитељу манастирскога живота (монашкога општежића)⁴. И док је име Игумана Стефана у *Горском вијенцу* остало неизмијењено, име игумана у *Лажном цару Шћепану Малом* не гласи онако како се даје при монашењу – **Теодосије** већ **Теодосија**. Ову чињеницу, међутим, често превиђају не само читаоци, већ и многи професори књижевности (па чак и универзитетски професори књижевности), а није мали број ни његошолога, који нетачно изговарају и пишу име једне од најважнијих личности Његошева спјева *Лажни цар Шћепан Мали* – **Теодосије** умјесто **Теодосија**. Ово се не односи на Исидору Секулић. За њу је име игумана Мркојевића исто као и код Његоша: увек и само – **Теодосија**⁵.

Но прије узгреднога осврта на његошологе, који нетачно наводе име игумана Мрко(је)вића, указујем и на чињеницу да се у том погледу и састављачима *Речника језика Петра II Петровића Његоша* поткрала омашка (уколико нису тежили ка некаквој „нормализацији“). Наиме, у рјечничкој одредници игуману је име **Теодосије**, а у илустрацијама, то јест у наведеним потврдама – **Теодосија**. Како се за провјеру овога навода не би лутало по *Речнику* у оквиру иницијалнога слова **Т**, упозоравам да се име налази под словом **М**, иза игуманова презимена: „**Мр̀којевић Теод̀осије** м једно од главних лица Његошева Лажног цара Шћепана Малог; игуман манастира *Майнā*. – Прожену владику Саву, **Теодосију** Мркојевића и њину дружину (ШМ I, иза ст. 423). А посланици су по имену: игуман **Теодосија** Мркојевић, прото Јован Аврамовић Бјелица и Лазар Богдановић, Његуш (ШМ II, испред ст. 1.). **Теодосија** Мркојевић: „Бивало је и то два-три пута / него ево како, беглер-беже” (ШМ II, 649–650)”⁶.

Изненађује, али само у први мах, што се чак и Николај Велимировић (касније Епископ Николај) у својој књизи *Религија Његошева* определијелио искључиво за лик **Теодосије**⁷. Но он то не чини зато што је превидјео чињеницу како гласи лик тога имена у *Лажноме цару Шћепану Малом*,

³ Исп. *Нови завјет, Дјела апостолска* 6,1-15; 7,1-60.

⁴ Епископ Николај, *Охридски пролог*, Ваљево 1991, 26-27.

⁵ Исп. Исидора Секулић, н. д., 284-332.

⁶ *Речник језика Петра II Петровића Његоша*, књига друга, израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић, уредник Михаило Стевановић, Београд-Гитоград-Цетиње, 1983, 600.

⁷ Исп. *Религија Његошева*, студија Д-ра Ник. Велимировића, друго издање (С. Б. Цвијановића), Београд 1921, стр. 97, 128, 138, 140, 141, 146, 147.

већ зато што је – будући да је и сам био монах – добро знао да приликом монашења име **Теодосија** може добити само **монахиња**, а име **Теодосије** – **монах**. Доследан тој дистинкцији, оставио је по страни могућу трансформацију мушкога, – чак и монашкога – имена **Теодосије** на терену.

Милован Ђилас је очигледно био у недоумици како се звао игуман у *Лажном цару Шћепану Малом*. Он се у својој књизи *Његош, пјесник, владар, владика* – понекад чак и у истој реченици – колеба између имена **Теодосија** и **Теодосије**. То колебање се јавља не само у номинативу, већ и у осталим падежима игуманова имена. Час је то тип промјене **Теодосије**, **Теодосија**, **Теодосију**..., присвојни придјев **Теодосијев**, **-а**, **-о**, а час **Теодосија**, **Теодосије**, **Теодосију**..., присвојни придјев **Теодосијин**, **-а**, **-о**. Ево и потврда: „Херојство и лаковјерност, али и животна мудрост – нарочито **крз игумана Теодосију**” (стр.468); „улога **Теодосија** Мркојевића или Мркојевића, личности најизраженије, па тиме и најзначајније, у спјеву [је] супротна оној коју је он играо у стварности: **Теодосије** је, како је утврдио Јован Томић, био један од главних помоћника Шћепанових... Но тачно је и да је тај исти **Теодосије** Мркојевић био касније поуздан ослонац и владци Петру” (469); „Није искључено да је Његош докучио нешто **о Теодосијиној** сарадњи са Шћепаном...” (470); „Иако се улога **Теодосијина** у дјелу не слаже са оним из архива...” (470); „Тако некако и објашњава **Теодосије** Мркојевић руском изасланику” (477); „**Теодосија** овдје не мисли на метафизичко зло” (478); „Турци су уз помоћ Млечића завојштили на Црногорце због Шћепана, а ови, шаљу као преговараче **Теодосија** Мркојевића и још два старца – будући су старци – по самом **Теодосију**, у Црној Гори на нижој цијени но игдје..., па неће бити штете велике ако их Турци посијеку” (479); „Најизраженији је **Теодосија** Мркојевић...; **Теодосија** подсећа на Игумана Стефана, али само на први поглед... Из свог самосвјесног мудрачког мира и **Теодосије** је брз и коначан у одговорима... Његошев **Теодосија** је, као и Игуман Стефан, химна људском уму и мудрости – божанској свјетлости у човјеку. Али ако је Игуман Стефан отјеловљење те мудрости, у **Теодосију** је она спуштена на земљу – изажета из стварности црногорске. Стефан је оличење космичке, хришћанске и свељудске мудрости, а **Теодосије** те исте, али црногорске и српске. И **Теодосија** везује себе за апсолутне законе... **Теодосија** носи спјев... **Теодосија** (је) најактивнији... Најпоетскије партије су из **Теодосијевих** уста... **Теодосијев** ум и мудрост чине основу и драме и њене идеје... Но, **Теодосије**, иако од комада, није дат у једној, у двије боје, него у безброј видова... **Теодосије** је довољно јак... и довољно дубок... својим монолозима и распрама држи „*Шћепана*” на висинама „*Горског вијенца*”, и то као наставак овога у животним реалностима црногорским... Његош је **Теодосијом** заокружио и испољио

своје и дотад неомеђене могућности... У *Теодосији* има нечег од ризик-цијске разборитости Новице Церовића, од мудрог јунаштва Стевана Перкова и смјеле мудрости игумана Мојсија Зечевића – од овог последњег можда највише. Но *Теодосија* је и једина наша коначност”⁸.

Слободан Томовић у својој књизи *Коментари уз Његошева дјела Лажни цар Шћепан Мали, Луча микрокозма и Горски вијенац* није имао такве двоумице: определијелио се, наиме, за завршетак *-ије*, то јест, за лик *Теодосије*, најчешће у синтагми с ријечју *игуман*, али и с презименом *Мркојевић*, неријетко и за спој тога калуђерскога чина с презименом. За Томовића игуман у Његошеву спјеву је *игуман, игуман Теодосије (игуман малим почетним словом), Игуман Теодосије, игуман Теодосије Мркојевић, Игуман Мркојевић, Теодосије Мркојевић*, само *Теодосије* или чак, и то чешће, само *Мркојевић*. Очигледно – веома разноврсно⁹, али ниједном онако како се у *Лажноме цару Шћепану Маломе* зове један од главних јунака – ниједном *Теодосија*.

Намеће се питање: да ли је нетачно навођење имена једне од главних личности у *Лажноме цару Шћепану Маломе* последица превида или жеље да се „исправи” тобожња Његошева грјешка? Слиједи питање: како је могућ превид код тако фреквентног имена као што је име носиоца радње у спјеву? Још мање је, пак, могуће да је Његош погријешило у именовању јунака свога драмског дјела, поготову што је прототип тога драмског лика заиста постојао и чак написао и потписао свједочанство о појави и владавине самозванца у Црној Гори. То свједочанство Његош наводи на првој страни свога предговора:

„Шћепан Мали био је лажа и скитница... Његов живот још нико није описао, јербо се само у преданијама ствар садржава... Докумената слабо се код нас налази, јербо по недостатку хартије често пута и листови светијех књига за фишеке су се употребљавали; стога се и о Шћепану на Цетињу није нашло ништа до ови листић од игумна Мркојевића, којег оvdје facsimile постављам:

„аџџџ [1767. г. – Р. Ј.] года гависе степанъ мали коега поставише черногорци царемъ: и царствова ѹ чернѹ горѹ љ [7] летѹ насрамотѹ тѹрацкомѹ царѹ исвој европи иазїи: и сего годѹ посла тѹрацки царѹ два насилна везира ѹрѹмелинскагѹ ивосанскагѹ на чернѹ горѹ

⁸ Милован Ђилас, *Његош пјесник, владар, владика*, ЗОДНЕ, Београд – Љубљана 1988, 481-483.

⁹ Др Слободан Томовић, *Коментари – Лажни цар Шћепан Мали, Луча микрокозма, Горски вијенац*, Београд - Цетиње 1[990].

СОВЕЗЧИСЛЕНИМЪ ВОИНСВОМЪ И ВОЕВАСЕ НАЦЕРНЪ ГОРЪ: ИСРАМОТНО ПОЪОШЕ
 ѠНЕ СВЕЛКЪЕМЪ СТИДОМЪ: ИВЕНЕЦИНСКИ ДЪКСЪ ПОСЛА:КЪ: [27] ТИСАЦЪ ВО-
 ИНСТВА ПОМОРОЪ НА ЦРНЪ ГОРЪ СКЪПА ЗДОГОВОРОМЪ ЦАРА ТЪРСКОГА: И ѠНИСЕ
 СРАМОТНО ВРАТИШЕ ИСТИДНЪ: ѠВОЕ СВОИ ЕВРОПИ: ИЦЪЛОМЪ СВЪТЪ
 ИЗВЪСТНО ѠВИ ИСТИ КОЙ ѠВО ПИШЕ СВОНЕМА ѠЧИМА ГЛЕДА: ИНААРБАТЬ МЪ-
 КЪ ПОДНОСЪ: ПИСА **Ѡеодосѣа Мерковичъ** своеручнъ: и правъ тако бивъ
 здравъ и весело: аминь.¹⁰

Без сумње: име игумана Мркојевића заиста је гласило онако како се он и потписао испод својега записа – *Теодосија*. Питање је само како је дошло до трансформације његова монашкога имена *Теодосије* у име *Теодосија*?

Као што је већ речено, лично име *Теодосије* || *Теодосија* грчкога је поријекла: **ѠеодѠсиос** (Theodosios = богомдан, а састоји се од **ѠеѠс** = Бог + **ѠѠис** = давање, поклањање, дар, поклон). До нас је то име дошло преко старословенскога језика, у коме је првобитно имало завршетак **-ни** || **-ѣи** (**-ѣѣ**) и гласило је **Ѡеодосѣи**. Номинативни завршетак **-ѣѣ** имао је највећи број грчких и грцизираних личних имена у старословенском језику (више од једне петине од укупнога броја) и одговарао је, углавном, грчком завршетку **-иѠс** || **-ѣиѠс**, али и завршецима **-ѣс**, **-ѣѠс**, **-ѣ**, **-ѣѠс**, **-Ѡс**. То су имена типа **ѠнтѠни**, **ѠѠанасѣи**, **Ѡасѣи**, **ѠеѠргѣи**, **ѠриѠргѣи**, **Ѡимѣтриѣи**, **ѠиѠнисѣи**, **Ѡгнатѣи**, **ѠѠаниѣи**, **Ѡешѣѣи**, **ѠаѠарѣи**, **Ѡеодосѣи**... Но како старословенски језик није имао личних апелатива на **-ни** (**-ѣѣ**), тај завршетак представља калк грчкога завршетка на **-иѠс** || **-ѣиѠс**, којим се завршавао највећи број грчких и мањи број грцизираних личних имена што су ушла у старословенски језик. **Завршетак -ѣѣ** је, дакле, **књишки**, како то с правом каже Андре Вајан¹¹. Деклинациони – али не и номинативни – ослонац имена на **-ѣѣ** имала су у словенским личним апелативима, као што су **раѣѣи**, **ѠѠѣѣи**, **ѠѠѣѣѣи**, **ѠѠѣѣѣи** и сл.¹²

Завршетак **-ѣѣ**, као књишки завршетак – без ослонаца у живоме словенскоме језику – већ у старословенским споменицима показује нестабилност, те се јављају **имена с** такозваном **окрњеном осномом**, то јест, с одбаченим номинативним завршетком: **ѠнтѠнѣѣ**, **ѠриѠргѣѣ**, **Ѡимѣтрѣѣ**, **Ѡгнатѣѣ** и сл. Та тенденција се наставила и у редакцијама старословенскога језика, па и у српској редакцији, у којој ће (осим крњењем основе) књишки завршетак **-ѣѣ** – чак и код монашких имена – под утицајем вокатива бити елиминисан и

¹⁰ Целокупна дела Петра II Петровића Његоша, књига четврта, *Шћепан Мали*, Просвета, Београд 1980, 9.

¹¹ A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves* II, Lion – Paris 1958, 303.

¹² Исп. Радојица Јовићевић, *Лична имена у старословенском језику*, Београд 1985 (II издање 1995), 107-126

замијењен завршетком *-ије*: *Антоније, Атанасије, Василије, Георгије, Григорије, Димитрије*... На словенскоме југу – у српском, бугарском и македонском језику – пролазећи кроз **народни филтер** ова имена су осим завршетка *-ије* могла добити, а и добијала су, и завршетак *-ија*. Ослонац је већ постојао у мушким личним именима типа **Захарита, Јѳремита, Исанта**, а познато је да су Јужни Словени у то време већ имали лична мушка имена и словенскога порекла на *-ија*, као што су српска имена *Владија, Драгија, Милија*... Тако су добијена **мушка лична имена** као што су *Аксентија, Антонија, Атанасија, Арсенија, Василија, Вићентија, Георгија, Димитрија, Игњатија, Јанићија, Методија*, па, дакле, и *Теодосија*¹³.

Његошу таква мушка лична имена нису била ни непозната ни необична, чак ни као калуђерска имена, а у своме опусу наводи их и као дублете, то јест и на *-ије* и на *-ија*, на примјер: *Василије: Василија* и *Ђорђије: Ђорђија*. Кад спомиње Василија Петровића (1709-1766), црногорскога владику и владара, Његош му име наводи у народној интерпретацији – ном. *Василија*, ген. *Василије*..., инстр. *с Василијом* („Ево нама *Василије* / младодлика умна вожда”¹⁴; „те су били у Петровом граду / са владиком нашим *Василијом*”¹⁵). Но кад спомиње патријарха Василија Јовановића Бркића¹⁶, или земунскога трговца Василија Васиљевића¹⁷, онда остаје при номинативу *Василије*, ген. *Василија*, дат. *Василију*...

За дублет *Ђорђије: Ђорђија* Његош наводи по двојицу „носилаца” тих имена. Као *Ђорђије* спомиње се **Карађорђе Петровић**: „Скоро су нам очи извадили, / **посјекли** су нама господара, / новог цара српскога *Ђорђија*”... „и жалост ме повиша пристиже / кад чух за смрт Црнога *Ђорђија*”¹⁸. Свога братучеда, сина Сава Петровића, Његош спомиње и тројачко: *Георгије* („Мој братучед *Георгије* Петровић дошао је и љубезно Вас поздравља”¹⁹), *Ђорђије* („А ти, брате Петровић *Ђорђије*”²⁰) и *Ђорђија* („Једну посла на равно Цетиње, / а на руке Перу и *Ђорђију*”²¹).

¹³ Исп. Милица Грковић, *Речник личних имена код Срба*, „Вук Караџић”, Београд 1977.

¹⁴ *Свободијада*, Београд 1980, Пјесма пета, стр. 91.

¹⁵ *Шћепан Мали*, (дјејствије) I, стихови 81-82.

¹⁶ *Шћепан Мали*, стр. 12, 34.

¹⁷ Целокупна дела Петра II Петровића Његоша, *Писма*, Београд 1980, 141.

¹⁸ Целокупна дела Петра II Петровића Његоша, *Пјесме*, Београд 1980, стр. 14, стихови 59-61; 69-70.

¹⁹ Целокупна дела Петра II Петровића Његоша, *Писма*, Београд 1980, 49. (Писмо Јеремији М. Гагићу).

²⁰ Целокупна дела Петра II Петровића Његоша, *Пјесме*, стр. 188, ст. 384.

²¹ н. д., стр.187, стихови 368-369.

За ову тему, међутим, карактеристичније је **име игумана манастира Острог** (у првим деценијама 19. вијека), који се звао **Ђорђија**, а којег Његош спомиње у своме *Огледалу српском*: „Па је трећу књигу отпратио / у Острогу игумну **Ђорђију**”²².

За Његоша, дакле, **Теодосија Мркојевић**, игуман манастира Мājнā, није, једини **калуђер с „понародњеним” монашким именом**, јер је ту и **Ђорђија**, игуман манастира Острог. Такви ликови грчких и грцизираних мушких личних имена, као што су **Теодосија и Ђорђија нису били нима-ло необични ни у србијанским ни у црногорским говорима**. Ни тада, а ни сада! Зато их Његош и не „нормализује”, него их узима онако како су и гласила. А кад то није чинио Његош, зашто би их „нормализирали” његови интерпретатори. Уосталом, народну „провенијенцију” игумана Теодосије Његош изричито наглашава у самоме спјеву. Наиме, када изасланик руске императорице Катарине II књаз Долгоруков, задивљен игумановом мудрошћу, закључује:

„Међер знадеш мислит и зборити!
У свијет си ваљда путовао,
ако ништа, ано да се познаш
с наукама и с богословијом,
које ти је нужно знати било
да получиш свештено званије.”

(*Лажни цар Шћепан Мали*, IV 79-84).

Игуман Теодосија, који за разлику од Игумана Стефана није „много обиша свијета”, одговара Долгорукову:

„Веома сам мало путовао;
самоук сам, ако штогод знадем:
по буквици учио сам књигу,
по људима учио сам свијет,
по звјездама и богословију.”

(*Лажни цар Шћепан Мали*, IV 85-89).

²² Целокупна дела Петра II Петровића Његоша, *Огледало српско*, Београд 1980, стр. 399, ст.219-220.

И говор Игумана Теодосије у складу је с његовим понародњеним именом. Но како је то тема за себе, овдје ћу навести само два илустративна примјера, оба из разговора Игумана Теодосије с Беглербегом, серашћером румели валисом, а тичу се дијалектизама *ћешкота* и *живјење*. На Беглербегово питање:

„Порашта су једни Црногорци,
како кажеш, тако непобједни?”

(*Лажни цар Шћепан Мали*, II 668-669),

Игуман Теодосија му одговара:

„Ради кршна њихова предјела,
рад *ћешкоте* њинијех кланацах,...
ради тога што весело носе
све теготе рата ужаснога...”

(*Лажни цар Шћепан Мали*, II 670-675).

А нешто мало раније Беглербег се чуди игуману:

„Ти све нешто, као нехотице,
ове горе дижеш у облаке...
Ја се чудим, тако ми ћитапа,
с оба ока кад виђу слијепца.
А видиш ли, болан калуђере,
овдје мјеста ни *живљења* нејма
за човјека, нако за ђавола.”

(*Лажни цар Шћепан Мали*, II 548-554).

Овдје треба имати у виду чињеницу да Беглербегу матерњи језик није турски, него језик у коме је дошло до јотовања епентетскога *l* у групама *рј*, *бј*, *тј* и *вј*. Но у тој гласовној појави у појединим говорима српскога језика има и одступања, што се види и из одговора Игумана Теодосије:

„Ако није мјеста за *живјење*,
а оно је мјеста за причање...”

(*Лажни цар Шћепан Мали*, II 555-556).

Очигледно, Беглербег и Теодосија нису из истога краја. Теодосија говори онако како се говори у његову крају, што Његош истиче управо игума-

новом употребом ријечи *живјење*. Пјесников непосредно употријебљени дублет *живљење* и *живјење* потврда је алтернације типа *земља* || *земја* у црногорским говорима српскога језика, на коју указује проф. Радосав Бошковић. А познато је, уз то, да је у словенским језицима, па и у црногорским говорима српскога језика прелазак *l' > j* (*љ > j*) и обрнуто честа појава. Отуда црногорско *вљера < вјера, пљесма < пјесма, мљера < мјера*²³.

Игуман Теодосија, дакле, говори народним језиком. Његов говор и наведени ономастички аргументи довољан су разлог да не треба „поправљати” Његоша и мијењати име носиоцу радње у *Лажном цару Шћепану Маломе*: **није** се он звао *Теодосије него* онако како се сам потписао испод онога свога записа – „понародњеним” именом *Теодосија*.

Име *Игумана Стефана*, нико не преиначава, па зато неће ни бити потребно оволико ријечи колико о имену Игумана Теодосије. И, као што је већ речено, име *Стефан* је, као и име *Теодосија*, грчкога поријекла: долази од грчкога имена *Στέφανος* (= круна, вијенац, побједнички вијенац). И име *Стефан* ушло је још у старословенски језик, а веома брзо и у све словенске језике и то не само у сакралне текстове, већ и као широко усвојено име, али с честим гласовним субституцијама. Код нас је – речено у најкраћим цртама – најприје глас **Ф** замјењиван гласовима **П** или **В**, затим је **Е** бивало дуљено у **Ђ**, што је у појединим говорима отворило пут екавским, и/јекавским и икавским варијететима, али и промјени иницијалне групе **Ст-**. И тако је код нас име *Стефан* постало основа за многе његове веома разноврсне варијанте, а ове, опет за безброј хипокористика. Уз име *Стефан* ту су: *Степан, Стеван, Стјепан, Стипан, Штеван, Шћеван, Шћепан; Стефо / Стефа, Стево / Стева, Степо / Степа, Стујено, Стјено / Стјена, Ступо / Ступа / Ступе, Стејо / Стеја, Стујо / Стуја, Штева, Шћево, Шћепо...* Не треба изоставити ни женска лична имена изведена од имена *Стефан*: *Стевана, Стеванија, Стеванка, Стевка, Стева, Стеја, Степана, Степанида, Степанија, Степа, Степка, Стефана, Стефанка, Стефанида, Стефанија, Стефа, Стјепана, Стјепанија, Штефанија, Штефа, Шћепанија...*²⁴.

Многа од наведених имена забележена су и у **црногорским говорима**, а ту су и **црногорска презимена**, изведена од овде наведених и ненаведених личних имена: *Стевановић, Стеванчевић, Стевић, Стевовић, Степановић, Степковић, Степовић, Стефанић, Стефановић, Стјепановић, Стујенић,*

²³ Исп. Радосав Бошковић, *Основи упоредне граматике словенских језика* (приредно Радојица Јовићевић), Београд 2000, стр. 103.

²⁴ Сва ова имена с потврдама на терену в. у *Речнику личних имена код Срба* Милице Грковић.

*Стијеповић, Стијепчић, Стијепчевић, Стјетић, Стијевућ, Стијовић, Стиковић, Стипанић, Стипановић, Стипић, Стипковић, Стипћевић, Стјепанов, Стјепановић, Стјепанчевић, Стјеповић, Стјепчевић, Шћепановић, Шћепанчевић, Шћепић, Шћепковић, Шћеповић, Шћепчевић*²⁵.

Од наведених личних имена и хипокористика везаних за име **Стефан** у Његошеву књижевном стваралаштву „заступљени” су **Стефан, Стефо, Стјепан и Шћепан**. Но прије свега треба рећи да Игуман **Стефан** у *Горскоме вијенцу* није једини Његошев калуђер с тим именом. У *Огледалу српскоме* спомиње се калуђер **Стефан**, игуман манастира Телије пиперске: „те глас дади у Телију цркву, / а на име **игумну Стефану**”²⁶. У писму из Варшаве Радовану Мрчарици-Пиперу спомиње се архимандрит цетињскога манастира **Стефан** (Лазаревић): „... и поздрављам моје родитеље и сроднике, и стрика Сава, **архимандрита Стефана**...”²⁷. Једини „некалуђер” **Стефан** кога Његош спомиње је **Стефан Вујачић**, а спомиње га и пуним именом **Стефан** и хипокористиком **Стефо**: „...и делију Вујачић **Стефана**... / Ти делијо, Вујачићу **Стефо**”; „според њега **Стефан** на зекаљу”; „според њега **Стефо** на зекаљу”²⁸. Исто име и исти хипокористик спомиње се и у пјесми *Бој на Мартиниће* у *Огледалу српскоме* и односе се на **Стефана (Стефа) Радовића** из Мартинића: „Оно чуше **Стефане** и Гајо”; „Хај, ђе си ми, **Стефо** и Гаврило”²⁹. Име **Стјепан** Његош спомиње само једном умјесто имена **Шћепан** и то у *Лажноме цару Шћепану Маломе*: „**Доходи један трговац из Будве и доноси кријући писмо Шћепану од архимандрита барскога Дебеље... У истом га писму именује архимандрит Дебеља императором Стјепаном**” (Дјејствије треће, јавленије седмо – почетак).

Монашко име **Стефан** – као што је већ речено – даје се по Св. архиђакону Стефану, трећег дана Божића као крсну славу прославља не мали број Срба, нарочито западно од Дрине. И док **монашко име Стефан** не подлеже понародњавању, празник посвећен Св. архиђакону **Стефану** не зове се **Стефањдан**, већ **Стевањдан**, а у *Горскоме вијенцу* ни тако, већ онако како „Вук Мандушић (мрко прича)”:

„На **Шћепандан** дође ми одива,
из Штитарах љетос поведена”.

Горски вијенац, 2745-2746.

²⁵ Исп. Вукота Миљанић и Аким Миљанић, *Презимена у Црној Гори*, Београд 2002.

²⁶ *Огледало српско*, стр. 194, ст. 17-18.

²⁷ *Писма*, стр. 56.

²⁸ *Пјесме*, стр. 204-205, стихови 280, 285, 292, 297...

²⁹ *Огледало српско*, стр. 411, стихови 69. и 53.

Мора се још истаћи да једно свештено лице у *Горскоме вијенцу* умјесто **Стефан** ипак има понародњено име – **Шћепан**:

„**Поп Шћепан** се тад у Котор нагна,
годи једном топом са Котора,
Шенђерову погоди лубарду”.

Горски вијенац, 1388-1390.

Ријеч је о свештенику **Шћепану Драгојевићу** са Чева, који се – према народноме предању – прославио у турско-млетачком сукобу код Котора 1687. године уништивши првим хицем турски топ. Ово предање забиљежио је у својој *Историји Црне Горе* Сима Милутиновић Сарајлија. **За ову ономастичку расправу битно је**, пак, да је тај свештеник у **народној „интерпретацији” остао запамћен као Шћепан**, без обзира на то да ли се он звао било **Стефан**, било **Стјепан**, како „алтернативно” наводе његово име поједини коментатори *Горскога вијенца* (**Стјепан**, а у заградама **Шћепан**).

Што се тиче имена игумана у *Горскоме вијенцу*, оно није било подложно понародњавању као име игумана у *Лажноме цару Шћепану Маломе*. Његово монашко име **Стефан** остало је неизмијењено. Разлог је, несумњиво, и то што ова двојица игумана нису из истога дијалекатскога поднебља. Игуман **Стефан** сигурно није из краја у којем би се његово име трансформисало у **Шћепан**. Уз то, за својих „осамдесет љетах”, прије него што је „очи изгубио”, Игуман Стефан је „много обиша свијета” (2259) о чему и сам – као да се „представља” сајунацима, а рекао бих, и читаоцима *Горскога вијенца* – каже:

„Ја сам многа зажегâ канђела
на олтару цркве православне,
па сам слијеп дошâ међу вама
да поджежем, колико узмогу,
и ваш огањ свети на олтару,
на олтару цркве и поштења”.

Горски вијенац, 2247-2252.

И као што је већ речено за говор Игумана Теодосије у *Лажноме цару Шћепану Малом*, тако је и говор игумана Стефана у *Горскоме вијенцу* посебна тема. Но уз њихова имена мора се, макар овлаш, дотаћи и то питање.

У говору и једнога и другога игумана – што је природно за њихов животни позив – има црквено/словенизама, али их је више у говору Игумана

Стефана, што је такође природно, с обзиром на његова, то јест песникова размишљања о космичком поретку и теолошко-филозофским питањима. Но употреба црквено/словенизама у његову говору, као и у цијеломе Његошеву књижевноме опусу је функционална и условљена је околностима о којима се говори. То се види и у говору Игумана Стефана, кога бивствовање по свијету није одвојило од народа. На Бадње вече, наздравивши бадњацама, игуман Стефан се обраћа млађима:

„Донесите, ђецо, оне гусле,
душа ми их ваистину иште,
да пропојем, одавно нијесам.
Не прими ми, Боже, за грехоту,
овако сам, старац, научио.

Горски вијенац, 2447-2451.

И кад су му донијели гусле, Игуман Стефан уз њих *поје* језиком народнога гуслара; у његову појању нема црквенословенизама – „ни једног!”, како би нагласио проф. Милосав Бабовић, истичући да је Његош „очевидно хтео да гусларско казивање на тај начин одвоји од стила и тона *исповести* Игуманових, које и кад нису канонско-ритуални чин (једна од седам тајни), ипак носе у себи печат култног и узвишеног”³⁰.

А кад је већ ријеч о св. тајни исповијести, не може се прећи преко игумановога чина те св. тајне у *Горскоме вијенцу*. Кад Владика Данило **на Божић** – на **празник Христова рођења (!)** – говори о **васкрсењу слободе (!)**, радосно кличући:

„благо мени, јуначка *слободо*,
јутрос си ми дивно *воскреснула*
из гробовах нашијех ђедовах!”

Горски вијенац, 2615-2617,

а Игуман Стефан – у несагласју с црквеним прописима о св. тајни причешћа (обавезни су пост, молитва и исповијест) – позива јунаке који су ту слободу „воскреснули”:

³⁰ Милосав Бабовић, *Поетика „Горског вијенца”*, ЦАНУ, Подгорица 1997, 171-172.

„Хајте, браћо, те се причешћујте
без приправе и без исповјести,
а ја мичем све на моју душу”.

Горски вијенац, 2618-2621.

Овај поступак Игумана Стефана повод је да још једном укажем на то да Владика Николај (Велимировић) у својој књизи *Религија Његошева* име игумана у *Лажноме цару Шћепану Малом* ниједном није споменуо онако како то име гласи у Његошеву спјеву, али да је то чинио – по мом мишљењу – због дистинкције мушкога монашкога имена (*Теодосије*) од женскога монашкога имена (*Теодосија*). Кад је, пак, ријеч о имену игумана у *Горскоме Вијенцу*, Владика Николај у првome, већем дијелу своје књиге (закључно с поглављем *Теологија Његошева*) спомиње игуманово име у изворноме лику – *Стефан*. У последњим поглављима, међутим (*Вера и вере* и *Молитва и витештво*), игуманово име је попримило **понародњени лик** – *Стеван*. Ево потврде: „У Црној Гори никада постојао никакав сацердотални [лат. *sacerdotalis* = свештенички – Р. Ј.] трибунал, који би судио „верске кривице”. Владика и патријарх, игумани и попови одговарали су за своја верска убеђења пред једним истим трибуналом, **пред судом народа** и судом своје савести. *Игуман Стеван* причешћује „без приправе и без исповјести”, и за то му нико не противстаје, пошто он све грехе „миче” на своју душу”³¹... Ево још једне потврде, у којој Владика Николај спомиње имена обојице Његошевих игумана, с тим што је име игумана у *Лажноме цару Шћепану Маломе* **непонародњено** (*Теодосије*), а име игумана у *Горскоме вијенцу* **понародњено** (*Стеван*): „Свагдашња је одлика Црногораца била да мудраце с великим респектом предусрећу и према њима се с особитим симпатијама односе. Ту особину, једну од најплеменитијих, које красе ове горштаке, Његош је јасно истакао како у *Горском вијенцу* тако и у *Шћепану Малом*. *Игумана Стевана* слушају Црногорци с пажњом и удивљењем, тако исто и владику Данила, војводу Батрића и Мићуновића, *игумана Теодосија* и сердар-Вукала”³²... Сви они се одликују рјечитишћу, а још је Вук Стефановић Караџић уочио да „у Црној Гори рјечитост има велики значај. Један главар без ње није ништа. И најсиромашнији и најнезнатнији може се помоћу рјечитости умијешати међу главаре, и цијела ће га нахија слушати”³³. Но то никако није празна,

³¹ *Религија Његошева*, студија Д-ра Ник. Велимировића, Београд 1921, 139.

³² н. д., 138.

³³ Вук Стеф. Караџић, *О Црној Гори*, Сабрана дела Вука Караџића, XVIII, Просвета, Београд 1972, 650.

већ мудра, сажета, **пословичка рјечитост**, која је у Црној Гори вазда била на цијени. Није нимало случајно што је Вук Ст. Караџић *Српске народне пословице* штампао управо на Цетињу и што, посвећујући их Његошу, истиче да цијелу трећину „дугује” Његошу: „Ваше високопреосвештенство, премилостиви господару! **Цијела трећина овијех пословица остала би од мене** за сад (а може бити и на вијек) **нескупљена**, а Бог зна и ове друге кад би на свијет изишле, **да ме срећа није с ВАМА упознала...**”³⁴.

За говор Игумана Стефана карактеристичан је још један црквени обред о коме се говори у *Горском вијенцу*. Народ се весели и коло прославља јунаке извојеване слободе, а Игуман Стефан се спрема за још један црквени обред – за парастос или помен – и позива:

„Чуј, народе! сви скините капе!
хоћу спомен да чиним душама
витезовах нашега народа...”

Горски вијенац, 2648-2650.

Централну молбу у молитви – која се на помену или парастосу упућује Богу, и која на црквенословенском језику гласи: [**Во царствѣи твоємъ**] **ПОМАНИ, ГОСПОДИ, ДОУШИ ОУСОПШИХЪ РЯБЪ ТВОИХЪ**” (= „Сети се, Господе, душа умрлих слугу твојих”) – Игуман Стефан **изговара најприроднијим спојем народнога и богослужбеног језика**³⁵:

„Вјерне слуге **помјани, Господи**,
владаоце ма твоје робове...
на небу им душе царовале
ка им име на земљи царује!”

(Горски вијенац, 2653-2654; 2664-2665).

Овим поводом Милосав Бабовић вели да је Његош у стиху „Вјерне слуге **помјани Господи**” могао, не нарушавајући ритам десетерца, замијенити ријечима „**помени Господе**” (или, пак, ријечима „**сети се, Господе**” – Р. Ј.) са истом семантиком, „али да управо два [црквено]словенизма у

³⁴ Вук Стеф. Караџић, *Српске народне пословице*, Сабрана дела..., IX, Просвета, Београд 1964. стр. [15]

³⁵ Исп. Радојица Јовићевић, *Поводом црквенословенизама у Стевановићеву и Бошковићеву Рјечнику уз цјелокупна дјела Петра II Петровића Његоша* – Зборник и дјело академика Михаила Стевановића, ЦАНУ, књ. 59, Подгорица 2002, 360-361.

стиху остварују стил и тон *задушничке молитве*”, што је била намјера чина Игумана Стефана³⁶.

Игуман Стефан, дакле, и говором и чином није ништа мање „народни игуман” од Игумана Теодосије Мркојевића. Зато није чудо што му Владика Николај, после наведених околности, монашко име *Стефан* замјењује народним именом *Стеван*. Говор Игумана Стефана у потпуности одражава пјеснички језик Његошев. То је народни језик у коме су црквенословенски без икаквога дисонантног призвука, као и сва лексика коју пјесник узима из наше богате црквенословенске језичке традиције. Не одбацујући то богатство и уклапајући га у основу свога пјесничког језика, у језик српске народне поезије, Његош је успио да споји – оно што је многим, а прије свих Вуку Стефановићу Караџићу изгледало неспојиво – језик Филипа Вишњића и Лукијана Мушицког и да на темељима народнога старалаштва створи уметничку поезију највише вриједности³⁷.

И најзад, као најсажетија паралела између двојице Његошевих игумана нека послуже ријечи Исидоре Секулић: „Стефан је пука инкарнација Владичине философске мисли и речи; Теодосија је, пак, кулминација народа: бистар, прав, пун хумора и животне снаге, реч му је крта или прштава, увек прецизна и сликовита, увек земаљска”³⁸.

Radojica JOVIĆEVIĆ

TWO NJEGOŠ'S PRIORS

Summary

Two priors have significant roles in Njegoš's dramatic works – *Iguman Stefan* (Prior Stefan), in „Gorski vijenac”, and *Iguman Teodosija Mrkojević* (Prior Teodosija Mrkojević), in „Lažni car Šćepan Mali”. Nevertheless, the name of Prior Mrkojević is frequently overlooked, and consequently *Teodosija* is replaced by the name *Teodosije*. In present paper, at the first place, his name is discussed, but the discussion takes in consideration the name of *Iguman Stefan* too. In more precise words, the paper is dealing with their monk names – the parallel between the two drama figures reflects in their analysis.

³⁶ Милосав Бабовић, н. д., 173.

³⁷ Исп. Предговор Јована Деретића у књ.: Петар Петровић Његош, *Горски вијенац*, Просвета – Нолит – Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1981, 7.

³⁸ Исидора Секулић, *Његошу књига дубоке оданости*, СКЗ, Београд 1951, 305.

